

یادی از مرحوم دکتر

مهر داد

بهار

زندگی نامه

این که گفته‌اند استاد «... یادداشت‌های خود را درباره اسطوره قابل چاپ نمی‌دانست و...» بی‌توجهی به ویژگی برجسته استاد یعنی «فروتنی بسیار و شک در آثار خود...» به گفته همگان، است.

مهرداد بهار در فروردین ۱۳۳۸ ش. برای ادامه تحصیل به انگلستان رفت و در «مدرسه مطالعات زبان‌های شرقی و آفریقایی» در رشته زبان‌های ایران باستان، مطالعات کهن و میانه ایرانی (old and Middle Iranian Studies) زیر نظر استادان هنینگ، بویس، ییلی، مکنزی و دیگران به‌آموختن پرداخت.

ملک مهرداد بهار (۱۳۰۸/۷/۱۰ روز مهرگان، دهم‌ماه مهر تقویم زردشتی - ۱۳۷۳/۸/۲۲)، پنجمین فرزند و دومین پسر محمدتقی ملک‌الشعراى بهار بود؛ مادر وی شاهزاده خانمی قاجاریه از خانواده دولتشاه کرمانشاه از نوادگان فتحعلی‌شاه بود. تحصیلات ابتدایی را در مدرسه «جمشید جم» و دوران متوسطه را در دبیرستان‌های «فیروز بهرام» و «البرز» گذراند. در سال ۱۳۲۶، در کلاس دهم دبیرستان فیروز بهرام، وارد حزب توده شد و از رهبران سازمان جوانان آن حزب شد. در سال ۱۳۲۸-۱۳۲۹ در رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران پذیرفته شد. بیست و یک ساله بود که پدرش - ملک‌الشعراى بهار - درگذشت. در سال دوم دانشکده، ۱۳۲۹-۱۳۳۰، به سبب زندانی کردن استادان دانشگاه تهران برای یک سال از دانشگاه اخراج شد (۱۳۳۰). با ادامه فعالیت‌های سیاسی سه ماه زندانی شد. پس از آزادی تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به‌فعالیت سیاسی ادامه داد؛ پس از کودتا، مدت دو سال حبس را در زندان‌های موقت شهربانی، قزل قلعه، قصر و فلک‌الافلاک گذراند. در بهار ۱۳۳۴، پس از چهار سال دوری، به دانشگاه برگشت، و در سال ۱۳۳۶ در رشته‌زبان

● سیروس نصرالله‌زاده

روز، تهران- زمستان ۱۳۷۳ (چاپ اول)، ۱۳۷۴ (چاپ دوم).

● پژوهشی در اساطیر ایران (پاره نخست و دوم)، باویراستاری و تجدیدنظر و افزوده‌های کتابون مزدابهور، آگه، تهران ۱۳۷۵ (چاپ اول)، ۱۳۷۶ (چاپ دوم).

● ادیان آسیایی، ویراستار: ا. اسماعیل‌پور، نشر چشمه، تهران ۱۳۷۵ (چاپ اول)، ۱۳۷۶ (چاپ دوم).

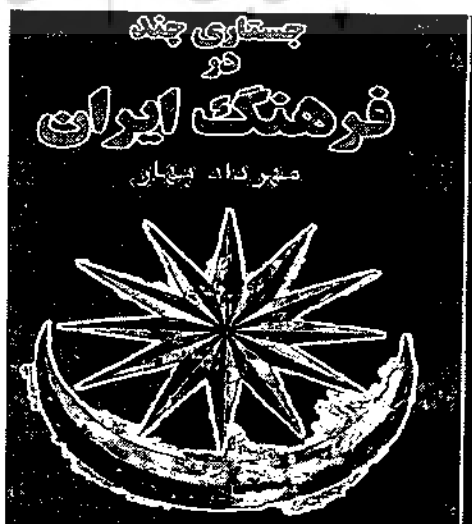
● از اسطوره تا تاریخ [مجموعه مقاله‌ها]، ویراستار و گردآورنده: ا. اسماعیل‌پور، نشر چشمه، تهران ۱۳۷۶.

کاو، میلاد، فرغانه به یادگار مانده است. روانش شاد و یادش همیشه جاویدان بادا. کتاب شناسی

الف- کتاب‌ها

- واژه‌نامه بندهش (پهلوی- فارسی)، بنیاد فرهنگ ایران، واژه‌نامه پهلوی شماره ۱، تهران، ۱۳۳۵.
- جمشید شاه، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۴۶.
- بستور، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۴۷.
- واژه‌نامه گزیده‌های زادسیرم (پهلوی- فارسی)، بنیاد فرهنگ ایران، واژه‌نامه‌ی پهلوی شماره ۸، تهران ۱۳۵۱.
- اساطیر ایران، (فرهنگ ایران باستان ۱)، بنیاد فرهنگ ایران، تهران ۱۳۵۲؛ [برای دیباچه نک: جستاری چند در فرهنگ ایران، «درباره اساطیر ایران» ۱۱-۶۷].

- پژوهشی در اساطیر ایران، پاره نخست: متن‌ها، یادداشت‌ها، توس، تهران ۱۳۶۲ (چاپ اول).
- درباره قیام ژاندارمری خراسان به رهبری کلنل محمدتقی خان پسیان، معین، تهران ۱۳۶۹؛ [برای دیباچه آن نک: جستاری چند در فرهنگ ایران]، ۳۵۸-۳۳۵.
- بندهش، فرنیغ دادگی، توس، تهران ۱۳۶۹.
- رستم و دیوسقید، نگار، تهران ۱۳۷۰.
- تخت جمشید، با نصرالله کسراییان، ناشر نصرالله کسراییان، تهران ۱۳۷۲ (چاپ اول)، ۱۳۷۳ (چاپ دوم).
- [همان در: از اسطوره تا تاریخ، تخت جمشید: باغی مقدس با درختان سنگی، ۱۳۴-۱۹۹].
- سخنی چند درباره شاهنامه (پیوست کتاب- داستان‌های شاهنامه فردوسی)، سروش/ نگار، تهران ۱۳۷۲؛ [برای دیباچه آن نک: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۷۵-۱۲۷].
- رستم و سهراب، نگار، تهران ۱۳۷۳.

- جستاری چند در فرهنگ ایران [مجموعه مقاله‌ها]، فکر

و ادبیات فارسی فارغ‌التحصیل شد. در فروردین ۱۳۳۸، برای ادامه تحصیل به انگلستان رفت؛ و در «مدرسه مطالعات زبان‌های شرقی و آفریقایی» در رشته زبان‌های ایران باستان- مطالعات کهن و میانه ایرانی (Old and Middle Iranian Studies) زیر نظر استادان هنینگ، بویس، ییلی، مکنزی و دیگران به آموختن پرداخت. در این زمان، در جنبش‌های دانشجویی ایران و انتشار نشریه‌های فرهنگی- دانشجویی همکاری داشت؛ همچنین یکی از اعضای هیات دبیران کنفدراسیون محصلین و دانشجویان ایرانی در سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۰، عضو هیات تحریریه مجله پژوهشی چاپ لندن و مدتی هم سردبیر آن بود و با نشریاتی چون «نامه پارس» همکاری داشت. در ادامه فعالیت‌های سیاسی، دیگر به صورت مستقل از آرمان‌های صنفی- سیاسی دانشجویان ایرانی دفاع می‌کرد؛ در سال ۱۹۶۱، در کنفرانس حزب توده در شهر دوسلدورف آلمان، در دفاع از عدم انشعاب در کنفدراسیون دانشجویان ایرانی و مخالفت با حزب توده، برای همیشه از این حزب اخراج شد.

در انگلستان، پس از چهار سال فوق لیسانس گرفت. و دو سال هم بر روی پایان‌نامه دکتری‌اش کار کرد اما به دلایل مالی مجبور به بازگشت به ایران شد (۱۳۴۴)؛ در این سال در ایران، دانشگاه تهران، دکترای رشته زبان‌های ایران باستان را به تازگی رانداخته بود، بنابراین مهرداد بهار رساله دکترایش را با عنوان آفرینش در اساطیر ایرانی بر پایه گزیده‌های زادسیرم با دکتر صادق گیارا گذراند. وی به سبب فعالیت‌های سیاسی هرگز نتوانست در دانشگاه به طور رسمی استخدام شود. (به مانند پدرش). به ناچار در بانک مرکزی با عنوان «دبیر هیات عامل بانک» استخدام شد. در همین زمان، به صورت حق‌التدریس در دانشگاه تهران نیز تدریس می‌کرد. سپس به صورت گارمند انتقالی از بانک مرکزی، در «بنیاد فرهنگ ایران» به پژوهش پرداخت (۱۳۴۳-۱۳۴۴). در سال ۱۳۵۱-۱۳۵۲ در «فرهنگستان زبان ایران» موفق شد «پژوهشکده زبان‌های ایرانی میانه و باستان گروه زبان‌پارسی میانه» را تشکیل بدهد که در آنجا طی هفت سال متون پهلوی بسیاری به یاری او منتشر شد. در کنار «فرهنگستان زبان ایران»، در «فرهنگستان ادب و هنر ایران» (۱۳۵۱-۱۳۵۲) نیز گروه اساطیر را با هدف تدوین دانشنامه اساطیر ایران تشکیل داد. دکتر بهار نخستین کسی بود که در ایران به پژوهش درباره اساطیر ایران پرداخت و در این زمینه شاگردان بسیاری پروراند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، به بانک برگشت و به کار ترجمه متون اقتصادی پرداخت. پس از ۲۳ سال کار در بانک، به دلیل ناهمخوانی با روحیه استاد، در سال ۱۳۶۸، خود را بازنشسته کرد. از آن پس، به صورت حق‌التدریس در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران و نیز در دانشکده الهیات، در رشته ادبیات و عرفان به تدریس پرداخت.

سرانجام، دکتر مهرداد بهار، بر اثر بیماری سرطان خون، در روز یکشنبه ۲۳ آبان ۱۳۷۳/۱۳ نوامبر ۱۹۹۴، در سن ۶۵ سالگی (به مانند سن پدرش) درگذشت؛ و در قطعه هنرمندان در بهشت زهرا به خاک سپرده شد. همسر او سرکار خانم دکتر زهرا سرمد تهرانی، استاد دانشگاه تهران، است. از او دو پسر و یک دختر،

● ادبیات مانوی، با ا. اسماعیل پور، زنده رود/ نشر کارنامه، تهران (زیر چاپ).

ب- مقاله‌ها

۱- «استاد من هنینگ» سخن، دوره ۱۷، ش ۱ (فروردین ۱۳۴۶): ۹۳-۹۴؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۵۱۷-۵۱۸].
 ۲- «جغرافیای اساطیری جهان در ادبیات پهلوی» نشریه بنیاد فرهنگ ایران، ج ۱، ش ۱ (۱۳۴۷): ۱۱-۲۴؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، با بازبینی و تجدیدنظر کتایون مزداپور: ۱۳-۲۶].

۳- «پژوهش‌های ادبی و پژوهش‌های تاریخی» فرهنگ و زندگی، ش ۶ (شهریور ۱۳۵۰): ۱۱۹-۱۲۲؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، «پاسخ به چند پرسش درباره تاریخ ادبیات» ۵۱۰-۵۱۶].

۴- «هورش باستانی ایران و آیین مهر» فرهنگ و زندگی، ش ۱۰ (۱۳۵۱): ۷-۱۷؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، «آیین مهر و ورزش باستانی» ۳۷-۴۱].

۵- «درخت مقدس» الفبا (به کوشش غلام حسین ساعدی)، امیرکبیر، ۱ (۱۳۵۲): ۹۳-۹۶؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۳۳-۴۸].

۶- «اشکانیان» [جزوه درسی]، دانشگاه آزاد ایران، ۱۳۵۵؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۶۵-۱۳۳].

۷- «زندیق» سخن، دوره ۲۶، ش ۱۸ (۱۳۵۷): ۹۴۸-۹۵۱؛ [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۲۷۹-۲۸۲].

۸- «شعری چند به گویش همدانی از باباطاهر» پژوهش‌نامه فرهنگستان زبان ایران، ش ۳ (آبان ۱۳۵۷): ۵-۲۲؛ [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۲۸۳-۲۹۶].

۹- «کنگ دژ و سیاوش گرد» شاهنامه شناسی، ج ۱ (۱۳۵۷): ۲۶۱-۲۶۷؛ [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۶۹-۷۳].

او در سال ۱۳۵۱-۱۳۵۲

در «فرهنگستان زبان ایران» موفق شد «پژوهشکده زبان‌های ایرانی میانه و باستان-گروه زبان پارسی میانه» را تشکیل دهد که در آنجا طی هفت سال، متون پهلوی بسیاری به یاری او منتشر شد.

۱۰- «دیدگاه‌های تازه درباره مزدک» [با پرسش و پاسخ]، اندیشه آزاد، دوره جدید، سال اول، ش ۲ (اسفند ۱۳۵۸): [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۲۷۸-۲۴۵].

۱۱- «درباره جشن سده» چیستا، سال اول، ش ۶ (۱۳۶۰): ۶۲۹-۶۳۵؛ [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۲۳۷-۲۴۴].

۱۲- «هورش باستانی ایران و ریشه‌های تاریخی آن» چیستا، سال اول، ش ۲ (۱۳۶۰): ۱۴۰-۱۵۹؛ [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۱۶۳-۱۸۵].

۱۳- «نوروز، زمان مقدس» چیستا، سال دوم، ش ۷/۸ (نوروز ۱۳۶۲): ۷۷۲-۷۷۸؛ [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۲۲۱-۲۲۸].

۱۴- «بهار و خانه و خانواده» [به یاد ملک‌الشعراى بهار]، آینده، ۱۰ (اردیبهشت و خرداد ۱۳۶۳): ۹۴-۱۰۰؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۵۲۵-۵۳۴].

۱۵- «سابقه جوانمردی در ایران باستان»، آیین جوانمردی، (۱۳۶۳): ۱۹۲-۱۹۵.

۱۶- «کبوترها» [به یاد ملک‌الشعراى بهار]، ایران‌نامه، (چاپ آمریکا)، سال پنجم، ش ۴، (تابستان ۱۳۶۶): ۶۳۵-۶۳۸؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۵۳۵-۵۳۸].

۱۷- «اسطوره بیانی فلسفی با استدلال تمثیلی» ادبیستان، ش ۲ (بهمن ۱۳۶۸): ۵۴-۵۹؛ [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۲۰۳-۲۱۹].

۱۸- «عمر کارکردهای اجتماعی شاهنامه به سررسیده است» آینده، ش ۵۳ (دی ۱۳۶۹): ۵۵-۶۰؛ [همان نیز در: آدینه (ویژه‌نامه گفتگو)، ش ۱، (شهریور ۱۳۷۲): ۳۳-۵۰؛ نیز در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۱۴۵-۱۶۰ (به اشتباه ۱۳۶۸ آمده است)].

۱۹- «زندگی محمدتقی بهار» مقدمه دیوان ملک‌الشعراى بهار، تهران، توس، ۱۳۶۹.

۲۰- «بهار، سنت‌گرایی و نوآوری» [به یاد ملک‌الشعراى بهار]، خاوران، سال اول، ش ۶/۵ (۱۳۶۹/۱۳۷۰): ۱۵۹-۱۶۳.

۲۱- «شاهنامه از اسطوره تا حماسه» [گفتگو]، جاووش، سال اول، ش ۱۰/۹، آذر ۱۳۷۱. [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۱۲۹-۱۴۴].

۲۲- «بیاد و یادگاری» باغ بی‌برگی [به یاد م. اخوان ثالث]، یادنامه مهدی اخوان ثالث، نشر ناشران، تهران (۱۳۷۰): [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۵۱۹-۵۲۱].

۲۳- «تاثیر حکومت کوشان‌ها در تشکیل حماسه ملی ایران» فردوسی در اصفهان، اصفهان (۱۳۷۰): ۳۳-۶۶ (سخنرانی م. بهار در بزرگداشت آغاز دومین هزاره سرایش شاهنامه فردوسی در تالار همایش مهمان سرای عباسی اصفهان، ۱۲ دی ماه ۱۳۶۹)؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۲۲۵-۲۵۱].

۲۴- «پیشگفتار بر مجله دانشکده» مجله دانشکده (۱۳۳۶)، محمدتقی بهار، به کوشش مهرداد بهار، معین، تهران، ۱۳۷۰، (چاپ اول ۳-۸).

۲۵- «ریشه‌های نخستین» [گفتگو]، جاووش، سال اول، ش ۸/۷ (۱۳۷۱): [همان در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۱۸۷-۲۰۲].

۲۶- «نوروز جشنی آریایی نیست» [گفتگو]، آدینه، ش ۷۸-۷۹ (نوروز ۱۳۷۲): ۳۳-۳۲؛ [همان در: از اسطوره تا

تاریخ، «جشن بازرایی» (متن کامل)، ۳۶۰-۳۳۸؛ نیز در: جستاری چند در فرهنگ ایران، ۲۲۹-۲۳۵].

۲۷- «تکت‌های چند درباره «چهل و چند سال باامید» کلک، ش ۴۰ (تیرماه ۱۳۷۲): ۱۵۴-۱۵۶؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۵۲۲-۵۲۴].

۲۸- «خاطرات سیاسی» ایران‌شناسی، سال ۶، ش ۴ (زمستان ۱۳۷۳): ۸۹۲-۹۱۱؛ [بخش خاطرات سیاسی دکتر م. بهار از گفتگوی مفصل در: «یادگارنامه دکتر مهرداد بهار» به کوشش علی دهباشی، کلک، ش ۵۴، تهران ۱۳۷۳؛ بخش «د»: یادمان‌ها].

۲۹- «درباره اساطیر ایران» جستاری چند در فرهنگ ایران، فکر روزه، تهران (۱۳۷۳): ۱۱-۶۷؛ [مقدمه کتاب اساطیر ایران، بنیاد فرهنگ ایران، تهران ۱۳۵۲، «کتاب‌ها»].

۳۰- «سخنی چند درباره شاهنامه» جستاری چند در فرهنگ ایران، فکر روزه، تهران (۱۳۷۳): ۷۵-۱۲۷؛ [مقدمه کتاب داستان‌های شاهنامه فردوسی، ۱۳۷۲، «کتاب‌ها»].

۳۱- «هشتی، فرشته پرشکوه باران آور» کلک، ش ۶۷ (مهر ۱۳۷۴): [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۵۵۲-۵۵۷].

۳۲- «پیش‌گفتار بر فرهنگ اساطیری-حماسی ایران» فرهنگ اساطیری-حماسی ایران- به روایت منابع بعد از اسلام، ج اول: پیشدادیان، به کوشش مهین دخت صدیقان، پژوهشگاه تهران، علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۵، یک- پنج.

۳۳- «اساطیر ایرانی در پهنه تلفیق فرهنگی آریایی-بومی» از اسطوره تا تاریخ، نشر چشمه، تهران (۱۳۷۶): ۳۹۶-۴۵۵؛ [بخش اسطوره و حماسه از گفتگوی مفصل در: «یادگارنامه دکتر مهرداد بهار» به کوشش علی دهباشی، کلک، ش ۵۴، تهران ۱۳۷۲؛ بخش «د»: یادمان‌ها].

۳۴- «سفر عیلامی» با بهرام بیضایی، از اسطوره تا تاریخ، نشر چشمه، تهران ۱۳۷۶، ۵۳۸-۵۵۲.

۳۵- «بررسی شیوه تولید آسیایی و تاثیر آن بر تاریخ ایران باستان» از اسطوره تا تاریخ، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۶، ۴۹-۶۴.

۳۶- «شاعر مانوی» از اسطوره تا تاریخ، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۶، ۲۰۰-۲۲۱.

۳۷- «خطوط باستانی از آغاز تا خط کوفی» از اسطوره تا تاریخ، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۶، ۲۵۲-۲۵۸؛ [سخنرانی در گروه ادب و هنر شبکه اول تلویزیون، پاییز ۱۳۵۹].

۳۸- «اسطوره‌ها، رازها و رمزها و شگفتی‌های کویر» از اسطوره تا تاریخ، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۶، ۲۵۹-۳۳۸؛ [مصاحبه برای تلویزیون ۶۸/۱۱/۲، ۶۸/۱۱/۲۶، ۶۸/۱۱/۲۳].

۳۹- «افسانه‌ها و زندگی مردم» از اسطوره تا تاریخ، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۶، ۳۶۱-۳۹۵؛ [میزگردی با ش. مسکوب، د. شایگان، ا. ح. جهانبگلو، پاکداسن، شفیعی کدکنی، کتاب امروز، پاییز ۱۳۵۱].

ج- نقدها

۱- از دکتر مهرداد بهار:
 - تاریخ ماد، ا. م. دیاکونف، ترجمه کریم کشاورز، تهران ۱۳۴۵؛ در بررسی کتاب، (مرداد ۱۳۴۶): ۱۳-۱۸؛ [همان در: از اسطوره تا تاریخ، ۲۹۷-۵۰۹].